

Α. ΧΡΙΣΤΟΔΟΥΛΙΔΗ - ΜΑΖΑΡΑΚΗ

**ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ
ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΙΚΟΥ ΜΥΘΟΥ
ΣΤΟ ΠΛΑΤΩΝΙΚΟ «ΣΥΜΠΟΣΙΟ»**

ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΕΚΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΑΡΙΣΤΟΦΑΝΙΚΟΥ ΜΥΘΟΥ ΣΤΟ ΠΛΑΤΩΝΙΚΟ «ΣΥΜΠΟΣΙΟ»

Ἡ ἔρμηνεία τοῦ Πλάτωνος ὑπὸ τὸ πρῖσμα τοῦ Freud ἔχει δώσει μέχρι σήμερα ἐνδιαφέροντα ἀποτελέσματα. Μὲ ἐπίγνωση τῶν κινδύνων μιᾶς ἀναχρονιστικῆς σύλληψης τῶν προβλημάτων, εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ ληφθεῖ ὑπ' ὄψη ὅτι ἡ σύγχρονη, φροῦδικῆς ἔμπνευσης, ψυχὰνάλυση ἐπισημαίνει ὁμολογίες ἀναμφισβήτητες ἀνάμεσα στὴν πλατωνικὴ διδασκαλία καὶ στὴν φροῦδική¹.

Ὅστόσο, ἀκόμη καὶ γιὰ τοὺς πιὸ προοδευτικούς ἱστορικούς τῆς φιλοσοφίας, ἐντονος παραμένει ὁ φόβος μήπως δοῦν τὴν «ψυχολογία τοῦ βάθους» νὰ μειώνει τὰ προϊόντα τοῦ λόγου, καὶ νὰ τὰ ὑποβιβάζει σ' ἓναν ἀπλό μετασηματισμὸ παρορμήσεων. Ὁ Dodds γράφει σχετικὰ: «ἔχω τὴν ἐντύπωση ὅτι, ἂν ὁ Πλάτων εἶχε ζήσει στὸν καιρὸ μας, θὰ εἶχε ἐνδιαφερθεῖ βαθιὰ γιὰ τὴν νέα ψυχολογία τοῦ βάθους, ἀλλὰ θὰ εἶχε μείνει κατάπληκτος ἀπὸ τὴν τάση αὐτῆ πού θὰ μετέτρεπε τὸν ἀνθρώπινο λόγο σ' ἓνα ὄργανο προορισμένον νὰ ἐκλογικεύσει τίς ἀσυνείδητες παρορμήσεις»².

Ὅπως δὴποτε, ἡ ψυχολογία τοῦ Πλάτωνος δὲν τοποθετεῖται σ' ἓνα ἐπίπεδο πού θὰ ἦταν μειωτικὸ γιὰ τὴν ἴδια τὴν φιλοσοφία του, καὶ ἄσχετο πρὸς αὐτήν. Ἄν ἡ πλατωνικὴ ἐμπειρία φωτίζει ἤδη μερικὲς σύγχρονες ψυχολογικὲς καὶ φιλοσοφικὲς ἰδέες, ἐπιτρέπεται νὰ δεχθεῖ κανεὶς τὴν ἀποψη περὶ μιᾶς «προόδου τῆς συνείδησης»³, πού ἐγινε πρὶν ἀπ' ὅλη τὴν ἱστορία τῆς ἀποκάλυψης τοῦ ἀσυνειδήτου⁴.

1. Πβ. M. NACHMANSOHN, *Freuds Libidotheorie verglichen mit der Eroslehre Platos Internationale Zeitschrift für ärztliche Psychoanalyse*, III, 1915, σ. 75: «Eduard Zeller hat in einem schönen Aufsatz nachgewiesen, wie verkehrt es ist, etwa in den mythologischen Vorstellungen des Empedokles eine Antizipation des Darwinismus zu sehen. Wohl bieten sie manchen Anhaltspunkt zum Vergleich, doch kann von einer Vorwegnahme darwinistische Gedanken nicht gut gesprochen werden. Als sich mir bei der Lektüre Platos die Ähnlichkeit seiner Eroslehre mit der Freudschen Libidotheorie aufdrängte, veranlaßte mich die Erinnerung an der Zellerschen Aufsatz zu einer erneuten Nachprüfung».

2. E.R. DODDS, *The Greeks and the Irrational*, Berkeley, Univ. of California Press, 1951, σ. 218.

3. Πολὺ διαφορετικὴ ἀπὸ ἐκείνη γιὰ τὴν ὁποία μίλησε ὁ Leon BRUNSCHVING. Πβ. *Le progrès de la conscience dans la philosophie occidentale*, 2 τομ., Paris, P.U.F., 1951.

4. Πβ. Y. BRÉS, *La psychologie de Platon*, Paris, P.U.F., 1973, σ. 12.

Στό έργο του Freud, όπως και στό έργο δσων άμεσα ή έμμεσα τό συνέχισαν, είναι δυνατόν ν' άνευρεθούν οί ένδειξεις πού επιτρέπουν μιá καλύτερη κατανόηση τής πλατωνικής έμπνευσης, χωρίς αυτό νά προϋποθέτει αυθαίρετο χωρισμό τής φιλοσοφικής ζωής από τήν ψυχολογική.

Ό λόγος του Άριστοφάνη στό *Συμπόσιο* είναι ό πιό δηλωτικός τής μεθόδου πού άκολουθεί ό Πλάτων στους πέντε πρώτους λόγους του έργου αυτού, γιατί είναι αυτός πού περιλαμβάνει τις πιό φανταστικές εικόνες· εικόνες πού βρίσκονται ίσως πολú κοντά στις φανταστικές παραστάσεις τής παιδικής ηλικίας⁵. Γιá πρώτη φορά ό έρωσ παρουσιάζεται από τόν Άριστοφάνη υπό τήν άληθινή του φύση, δηλαδή ως ένστικτο πρωταρχικό, ως τό μεγάλο μυστήριο και τό θαύμα τής δημιουργίας, πού μόνο μυθικά μπορεί νά συλληφθεί⁶. Πράγματι, για ν' άποδείξει τόν ψευδαισθησιακό χαρακτήρα τής κοσμολογικής παράστασης πού προσαρτάται στόν έρωτα από τόν Έρυξίμαχο, ό Άριστοφάνης καταφεύγει στόν παμπάλαιο μύθο τών άρχικών δντων από τά όποία γεννήθηκαν οί άνθρωποι. Η όλότητα στην όποία αναφέρεται ό Έρυξίμαχος άναπτύσσοντας τή θεωρία του για τόν έρωτα - φιλία θά μπορούσε νά είναι άκριβώς ό «σφαίρος» του Έμπεδοκλή^{6α}, καθώς τουλάχιστον φαίνεται νά τό άντιλαμβάνεται ό Άριστοφάνης⁷. Ό τελευταίος αυτός, για νά τροποποιήσει τή θεωρία του Έρυξίμαχου, θ' άκολουθήσει τόν ίδιο τόν Έμπεδοκλή ό όποιος αναφέρεται⁸ σέ μυθικά ζώα από τά όποία υποτίθεται ότι, διά διχασμού⁹, γεννή-

5. Y. BRÉS. *δ.π.*, σ. 240.

6. I. ΣΥΚΟΥΤΡΗ. Εισαγωγή στην έκδ. *Πλάτωνος «Συμπόσιον»* Άθήναι, Άκαδημία Άθηνών, Έλληνική Βιβλιοθήκη, I. Λ. Κολλάρου, 1934, σ. 121*. Πβ. και G. KRÜGER. *Einsicht und Leidenschaft. Das Wesen des platonischen Denkens*, Frankfurt/M., Klostermann, (1939) 1963³, σ. 121: «Aristophanes wird wieder mythisch sprechen... Der lächerliche Mythos des Aristophanes (189 d-191 d) orientiert sich wieder an dem konkreten Pathos der Liebe im eigentlichen Sinne des Wortes».

6α. Εϊδικά επί τής έννοίας αυτής πβ. E. RONDE. *Psyche. Seelenkult und Unsterblichkeitsglaube der Griechen*, Tübingen, Siebeck, 1925, 9η & 10η έκδ., τ. 2, σ. 187, σημ. 3.

7. Ίδιαίτερα περί του άριστοφανικού μύθου πβ. P. FRUTIGER. *Les mythes de Platon*, Paris, Alcan, 1930, σσ. 237-240, όπου υποστηρίζεται (σ. 238) ότι ή πραγματική άρχή του άριστοφανικού μύθου βρίσκεται μέσα στην άνθρωπογονία μερικών προσωκρατικών, και στους όρφικούς μύθους όπου και όφείλουμε νά τήν άναζητήσουμε, επειδή τά άποσπάσματα του Άναξίμανδρου και, κυρίως, του Έμπεδοκλή μάς επιτρέπουν ν' άνασυστήσουμε θεωρίες πού μοιάζουν έκπληκτικά μ' εκείνη πού ό Πλάτων διατυπώνει μέσω του Άριστοφάνη.

8. Πβ. ΕΜΠΕΔΟΚΛΕΟΥΣ. άπ. 61 Β (D-K.)¹ I, 334, 25):

«πολλά μὲν ἀμφιπρόσωπα καὶ ἀμφίστερα φέσθαι,
βουγενῆ ἀνδρόπρωιρα, τὰ δ' ἔμπαλιν ἐξαντέλλειν
ἀνδροφυῆ βούκρανα μεμειγμένα τῆι μὲν ἀπ' ἀνδρῶν
τῆι δὲ γυναικοφυῆ σκιεροῖς ἡσκημένα γυίοις».

9. Η διαδικασία τεμαχισμού ένός άρχέγονου δντος, διαδικασία πού καταλήγει στην κοσμική δημιουργία, διαπιστώνεται ήδη στη θεματική πολλών κοσμογονιών, και μάλιστα τών ένδικών. Σ' αυτές τις τελευταίες, ό M. ÉLIADÉ. *Mythes cosmologiques indiens, Mélanges offerts à Henry Corbin*, έκδ. υπό S. H. Nasr, McGill University, Montreal, Canada, Tehran, 1977, σσ. 103-113, διακρίνει μεταξύ άλλων διαδικασίες δημιουργίας κατόπιν τεμαχισμού ένός άρχέγονου γίγαντι, του Purusa, και διαχωρισμού μιáς ένότητας-όλότητας, δντος και μη δντος συγχρόνως.

καί ν' ἀποτελέσει γι' αὐτό μιάν ἄλλη ἀδιάσπαστη ὑπαρξή¹⁶. Ἐτσι ὁ ἔρωσ φαίνεται νά εἶναι ἡ ἐπιθυμία γιά τήν ἀνανέωση μιᾶς ὀλοκληήρωσης πού ἔχει ἐκπέσει σέ κατάσταση διάσπασης. Ἡ διάσπαση τῆς πρωταρχικῆς δομῆς τοῦ ἀνθρώπου ὄντος εἶναι, ἐδῶ, ἀφετηρία, καί ἡ ἀποκατάσταση τῆς ἀρχέγονης ἐνότητας, τελικός σκοπός. Ὁ Freud ὑποστηρίζει διττή μιᾶ ὄρμη (Trieb) πηγάζει ἀπό «τὴν ἀνάγκη ἀποκατάστασης μιᾶς προγενέστερης κατάστασης»¹⁷ πού ἡ ζωντανή ὄντοτητα ὑποχρεώθηκε νά ἐγκαταλείψει κάτω ἀπὸ τὴν πίεση ἐξωτερικῶν ἀπωθητικῶν δυνάμεων.

Περαιτέρω, ὁ Freud ἀναφέρεται στὴ θεωρία πού ὁ Πλάτων ἀναπτύσσει στὸ *Συμπόσιο* διὰ μέσου τοῦ Ἀριστοφάνη, καί ἡ ὁποία πραγματεύεται ὄχι μόνο τὴν ἀνάπτυξη τοῦ γενετήσιου ἐνστικτοῦ, ἀλλὰ καί μιὰ ἀπὸ τὶς πιὸ σημαντικές παραλλαγές τοῦ προβλήματος αὐτοῦ. Ὁ Freud παραθέτει ἀκόμη τὸν λόγο τοῦ Ἀριστοφάνη, καί ὑπενθυμίζει τὶς ὑποδείξεις τοῦ Gomperz¹⁸, πού ἐπιτρέπουν τὴν παραβολὴ τοῦ ἀριστοφανικοῦ μύθου μὲ τὴν Brihadâranyaka – Upanishad¹⁹ ὅπου ξαναβρίσκουμε τὴν ἴδια θεωρία, τουλάχιστον, στὰ οὐσιώδη χαρακτηριστικά της. Ἀντιθετὰ ἀπὸ τὴ γνώμη πού ἐπικρατεῖ, ὁ Freud φαίνεται διατεθειμένος νά δεχθεῖ ἐπίδραση, ἔστω καί ἔμμεση, τῶν Ἰνδικῆς προέλευσης²⁰

«Μὲ τὸν νοῦ μόνο μπορεῖ κανεὶς νὰ τὸ φτάσῃ.

Κανενὸς εἶδους κατακερματισμὸς (πολλαπλότητα)

δὲν ὑπάρχει ἐδῶ. Ἀπὸ θάνατο σὲ θάνατο πηγαίνει

ἐκεῖνος πού βλέπει ἐδῶ τὸ πολυσύνθετο. (Katha Upanisad)».

Καί ἐδῶ, ὅπως καί στὸν πλατωνικὸ διάλογο, εἶναι ὀλοφάνερο τὸ δράμα τῆς ἐνότητας καί τουλάχιστον, ἡ ροπή πρὸς τὸ «Ἐνα».

16. Δηλαδή, αὐτὸ πού ὁ ποιητὴς τῆς *Γενέσεως* διατύπωσε βαθυστόχαστα μὲ τὴν ἀφήγηση τῆς δημιουργίας τῆς γυναίκας ἀπὸ τὸ πλευρὸ τοῦ πρωτόπλαστον (I, 2,23): «τοῦτο νῦν ὅσπου ἐκ τῶν ὀστέων μου καί σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς μου».

17. Πβ. *προηγουμένως*, σημ. 12.

18. Πβ. H. GOMPERZ. *Die indische Theosophie vom geschichtlichen Standpunkt gemeinverständlich dargestellt*, Jena, Diederichs, 1925.

19. Πράγματι στὴν Brihadâranyaka-Upanishad, I, 4,3 περιγράφεται ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖο γεννήθηκε ὁ κόσμος: Πβ. P. DEUSSEN *Sechzig Upanishad's des Veda aus dem Sanskrit übersetzt und mit Einleitungen und Anmerkungen versehen*, Leipzig Brockhaus, 1938¹, σ. 393: «Aber er (der Âtman, das Selbst oder das Ich) hatte auch keine Freude; darum hat einer keine Freude, wenn er allein ist. Da begehrte er nach einem Zweiten. Nämlich er war so groß wie ein Weib und ein Mann, wenn sie sich umschlungen halten. Dieses sein Selbst zerfiel er in zwei Teile; daraus entstanden Gatte und Gattin. Darum ist dieser Leib an dem Selbst gleichsam eine Halbscheid, so nämlich hat es Yājñavalkya erklärt. Darum wird dieser leere Raum hier durch das Weib ausgefüllt. Πβ. H.V. GLASENAPP. *ὁ.π.*, ἰδιαίτερα σ. 102 καί σ. 151: «Diese höchste Wirklichkeit, die mit Worten nicht zu unschreiben ist, der Atman, wird nun aber-und darin besteht der Fortschritt Yājñavalkyas über seine Vorgänger hinaus-als Erkennen, als reiner Geist definiert (Brih. 4.3.6). Als innerster und feinster Kern alles Existierenden ist der Âtman nicht nur der Wert aller Werte, sondern auch der Ursprung von allem, er manifestiert sich als die Elemente, als die Sinnesorgane, als das Denken, der Lebensodem, als Lust, Zorn, Recht und Ihr Gegenteil (Brih. 4.4.5), kurz als das All mit sein vielfältigen Daseinsmächten, denn all diese sind nichts als verdichtete Erscheinungsformen von ihm» Πβ. καὶ P. DEUSSEN. *Vedanta und Platonismus im Lichte der Kantischen Philosophie*, Berlin, Weidmann, 1904.

20. Πβ. *προηγουμένως*, σημ. 9.

σταθερή της παιδικής φαντασίας. Άλλωστε, ο Freud, αναφερόμενος στον Leonardo da Vinci, έχει δείξει τον ρόλο που παίζει για το παιδί ή συνειδητή ή άσυνειδητη παράσταση του έρμαφρόδιτου «είναι» ως αντικείμενου έπιθυμίας²⁶.

Έτσι ή έννοια της άμφισεξουαλικότητας φαίνεται ν'άνηκει, για τον Freud, στην τάξη της φαντασίωσης, όπως ακριβώς και για τον πλατωνικό Άριστοφάνη. Ξαναβρίσκουμε στον άριστοφανικό μύθο τον έπαμοτερισμό του έρωτα που περιγράφει ο Freud. Και στις δύο περιπτώσεις ο έρωσ εμφανίζεται να είναι άναζητήση του πρώτου αντικείμενου²⁷ και συγχρόνως, άναζητήση της εικόνας του έαυτού μας²⁸. Σύμφωνα με τον άριστοφανικό μύθο, το να έρωτευόμαστε σημαίνει ν' άναζητούμε έναν άλλον από τον έαυτό μας, έναν όμως που, ως κάποιον βαθμό, να είναι ο ίδιος ο έαυτός μας, άφου πρόκειται για το άλλο ήμισυ ενός όλου, για ένα ήμισυ που ανταποκρίνεται στην εικόνα εκείνου μέσα στον καθρέφτη²⁹. Οι διάφορες τομές για τις όποιες κάνει λόγο ο

FREUD όμολογεί ότι έπηρεάστηκε από τις αντίληψεις του βερολινέζου γιατρού Wilhelm Fliess. Φαίνεται όμως ότι άποφεύγει να διακρίνει σαφώς τη βιολογική έννοια της άμφισεξουαλικότητας από την καθαρά ψυχολογική που καθορίζει ιδιαίτερα την άσυνειδητη παιδική φαντασία. Έπί του θέματος αυτού, πβ. λ.χ. Zur Psychopathologie des Alltagslebens, G.W., τ. VI, σσ. 159-160.

26. Ο LEONARDO DA VINCI («Άτλαντικός κώδιξ» φωτογρ. εκδ., χφφ Βιβλ. Ίνστ. Γαλλίας υπό F. Ravaisson, Paris, 1881, 6 τ., φ. 66) άφηγείται μίαν άνάμνηση της παιδικής ήλικίας: «Θαρρῶ πως ήμουν προορισμένος ν' άσχοληθῶ ιδιαίτερα με τον γύπα σύμφωνα με μία πολύ παλιά άνάμνηση. Όταν ήμουν ακόμα στην κούνια με πλησιάσε ένας γύπας μου άνοιξε το στόμα με την ούρα του και με χτύπησε πολλές φορές μ' αυτήν στα χείλια μου» (S. FREUD, Eine Kindheitserinnerung des Leonardo da Vinci, G.W., τ. VIII, σ. 150). Σύμφωνα με μερικούς σχολιαστές, ο γύπας αυτός παριστάνεται κυανούς στις πτυχές του ίματίου της Άγίας Άννης, στον πίνακα του Λούβρου: Η Παρθένος, ο παῖς Ἰησοῦς καὶ ἡ Ἁγία Άννα. Ὡστόσο, σε μερικούς αγγυπτιακούς και έλληνικούς μύθους, ο γύπας θεωρείται ζωῶ άσεξουαλικῶ ή έρμαφρόδιτο (S. FREUD, ό.π., σσ. 156-159). Ο Leonardo da Vinci πιθανόν σ' αυτήν την όπτασία να μετέφραζε μίαν άρχακή μορφή του παιδικῶ έρωτισμοῦ, δηλαδή την κλίση πρὸς την μητέρα, αλλά μία μητέρα τύπου άρσενικοῦ (φαλλικοῦ). Πβ. P. RICŒUR, De l' interprétation. Essai sur Freud, Paris, éditions du Seuil, 1965, σσ. 516 κ.έξ.

27. Πβ. S. FREUD, Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse, G.W., τ. XI, σ. 341: «Wir nennen die Mutter das erste Liebesobjekt».

28. Ο FREUD αναφέρεται στη στιγμή κατά την όποια το παιδί πρέπει ν' άποσπαστεί από τη γοητεία του μητρικοῦ στήθους. Αυτό κατορθώνεται με μία συμπεριφορά που είναι συγχρόνως ναρκισσική και αυτοερωτική (Vorlesungen zur Einführung in die Psychoanalyse, G.W., τ. XI, κεφ. XX, σσ. 324-325· κεφ. XXI, σσ. 340-341). Έξ άλλου, κατά τον Freud, όταν ο ναρκισσισμός τῶν γονιῶν προβάλλεται στο παιδί, το τελευταίο αυτό γίνεται ένα δν που έχει όλα τα δικαιώματα· το παιδί οὔτε τον πόνο οὔτε τον θάνατο πρέπει να γνωρίσει· είναι «His Majesty the Baby» (άγγλικά στο γερμανικό κείμενο, G.W., τ. X, σ. 157).

29. Μερικές έργασίες του J. LACAN (πβ. λ.χ. Le stade du miroir comme formateur de la fonction du Je, telle qu'elle nous est révelée dans l'expérience psychanalytique, Revue Française de Psychanalyse, XIII, 4, 1949, σσ. 449-455) παρέχουν την έρμηνεία της σημασίας της άναγνώρισης, από το παιδί, της εικόνας μέσα στον καθρέπτη με την όποια βρίσκεται αντιμετώπο. Κατά το στάδιο του καθρέπτη, ή άναγνώριση πρέπει να νοηθεί σαν μία ταύτιση. Πβ. και V. SMIRNOFF, Η ψυχανάλυση του παιδιοῦ, μφ. Π. Παναγιώτου, Άθήναι, Γκοβόστης, 1968, σ. 130.

Ἀριστοφάνης³⁰ εκφράζουν ἴσως τὶς διαδοχικὲς στερησεις στὶς ὁποῖες ὑποβάλλεται τὸ παιδί στὰ πρῶτα τοῦ χρόνια (ἀπογαλακτισμὸς κλπ.)³¹. Θὰ ἦταν ἐπίσης δυνατόν νὰ γίνῃ ἓνας συσχετισμὸς τῆς ἀπότμησης τῶν γεννητικῶν ὀργάνων, στὴν ὁποία ὑπέβαλαν οἱ θεοὶ τοὺς ἀνθρώπους, καθὼς αὐτὸ ἀναφέρεται στὸν ἀριστοφανικὸ μῦθ³², μὲ τὸν ρόλο ποῦ ἡ ψυχανάλυση ἀναγνωρίζει πὼς παίζουν στὴν παιδικὴ φαντασία οἱ ψευδαισθησιες εὐνουχισμοῦ³³.

Δὲν εἶναι βεβαίως δυνατόν νὰ βρεῖ κανεὶς μιὰ πλήρη ἀνταπόκριση μεταξὺ τοῦ ἀριστοφανικοῦ μῦθου καὶ τῶν ψυχαναλυτικῶν θεωριῶν. Αὐτὸ ὁμῶς ποῦ ἐπίσης προεῖδε ὁ Πλάτων, καὶ ποῦ τὸ εκφράζει μὲ τρόπο γραφικὸ διὰ μέσου τοῦ Ἀριστοφάνη, εἶναι ὅτι ἡ γενετήσια ὄρμη εἶναι συνδεμένη μὲ ἀσυνειδητες παραστάσεις. Ἡ ἐρμηνεία αὐτῆ εἶναι δυνατόν νὰ δοθεῖ στὰ ἐξῆς χωρία: (α) «Καὶ εἰ αὐτοῖς ἐν τῷ αὐτῷ κατακειμένοις ἐπιστάς ὁ Ἥφαιστος, ἔχων τὰ ὄργανα ἔροιτο· «Τί ἔσθ' ὃ βούλεσθε, ὦ ἀνθρωποὶ, ὕμιν παρ' ἀλλήλων γενέσθαι;» Καὶ εἰ ἀποροῦντας αὐτοὺς πάλιν ἔροιτο· «Ἄρα γε τοῦδε ἐπιθυμεῖτε, ἐν τῷ αὐτῷ γενέσθαι ὅτι μάλιστα ἀλλήλοις, ὥστε καὶ νύκτα καὶ ἡμέραν ἀπολείπεσθαι ἀλλήλων;...» (192 d)³⁴. (β) «Ταῦτ' ἀκούσας ἴσμεν ὅτι οὐδ' ἂν εἰς ἐξαρνηθεῖη οὐδ' ἄλλο τι ἂν φανεῖη βουλόμενος, ἀλλ' ἀτεχνῶς οἴοιτ' ἂν ἀκηκοέναι τοῦτο ὃ πάλαι ἄρα ἐπεθύμει...» (192e)³⁵. Στὸ σημεῖο αὐτό, τὸ φροῦδικὸ στοι-

30. Πβ. *Συμπόσιον*, 190 d καὶ 191 a-b. Τομὴ τῶν πρῶτων σφαιρικῶν ὄντων καὶ ἀπειλὴ γιὰ μιὰ νέα τομὴ.

31. Ὁ FREUD ὑπογραμμίζει ὅτι τὸ παιδί αἰσθάνεται μιὰ σωματικὴ ναρκιστικὴ βλάβη μὲ τὶς πρῶτες ἤδη στερησεις στὶς ὁποῖες ὑποβάλλεται, ἰδιαίτερα στὴ στιγμὴ τοῦ ἀπογαλακτισμοῦ. Πβ. λ.χ. S. FREUD, *Der Untergang des Ödipuskomplexes*, *G.W.*, τ. XIII, σ. 397· καὶ V. SMIRNOFF, *δ.π.*, σ. 233, σμμ. 80.

32. Πβ. *Συμπόσιον*, 191 b-c: «Ἐλεήσας δὲ ὁ Ζεὺς, ἄλλην μηχανὴν πορίζεται καὶ μετατίθῃσιν αὐτῶν τὰ αἰδοῖα εἰς τὸ πρόσθεν. Μετέθηκὲ τε οὖν οὖτω αὐτῶν εἰς τὸ πρόσθεν καὶ διὰ τούτων τὴν γένεσιν ἐν ἀλλήλοις ἐποίησεν, διὰ τοῦ ἄρρενος ἐν τῷ θήλει».

Σὲ μιὰ σειρά παραδόσεων γιὰ τὸ *Συμπόσιον*, ποῦ ἔγιναν πρὸ δεκαπέντε περίπου ἐτῶν, ὁ LACAN ἐπέμεινε στὴν ὁμοίότητα μεταξὺ τῶν παραδόσεων ἐγχειρήσεων στὶς ὁποῖες ὁ Ζεὺς ὑποβάλλει τοὺς ἀνθρώπους σύμφωνα μὲ τὸν ἀριστοφανικὸ μῦθ³² (τομὴ, ἀντίστροφη μεταφορὰ τῶν σεξουαλικῶν ὀργάνων κλπ.), καὶ δλὼν τῶν ἐγχειρήσεων ποῦ ὁ μικρὸς Hans φωντάζεται ὅτι γίνονται ἐπὶ τῶν γεννητικῶν τοῦ ὀργάνου (πβ. λ.χ. τὸ ὄνειρο τοῦ σιδερέ, S. FREUD, *Analyse der Phobie eines fünfjährigen Knaben*, *G.W.*, τ. VII, σσ. 333-334). Πβ. Y. BRËS, Ἡ ψυχαναλυτικὴ ἐρμηνεία τῶν φιλοσόφων: Πλάτων, *δ.π.*, σ. 52, σμμ. 7 καὶ ΤΟΥ ΙΔΙΟΥ, *La Psychologie de Platon*, σ. 242, σμμ. 128.

33. Πβ. λ.χ. S. FREUD, *Die infantile Genitalorganisation*, *G.W.*, τ. XIII, σσ. 296-297, καὶ *Der Untergang des Ödipuskomplexes*, *G.W.*, τ. XIII, σσ. 396-402.

34. Πβ. G. KRÜGER, *δ.π.*, σσ. 122 κ.ἐξ: «Aristophanes betont dabei den mythischen Charakter seiner Rätsellösung, indem er an das homerische Gelächter der Götter über Ares und Aphrodite erinnert, die der Gatte Hephästos beisammenliegend in kunstvollen Netz gefangen hat (*Od.*, VIII, 266ff). Aber diese alte Komödie der Liebe bekommt jetzt eine neue Gestalt: wenn Hephästos zu zwei beieinanderliegenden Menschen träte und sie fragte, was sie eigentlich voneinander wollten und wenn er angesichts ihrer «Aporie» weiterfragte... (192d-e)».

35. Πβ. G. KRÜGER, *δ.π.*, σ. 123: «Die Aufklärung erkennt, daß die menschliche Liebesbegung nicht nur auf diejenige Vereinigung ausgeht, die der Befriedigung des leiblichen Triebes dient. Dann brauchte die Vereinigung nur vorüber gehend zu sein. Das Pathos der Lust, welche «Ewigkeitwill», indem sie eine Wesenseinigung womöglich über den Tod hinaus sucht, läßt sich nicht medizinisch, sondern nur mythisch fassen».

χειό είναι ή μέθοδος με την όποία ή άσυνείδητη έννοια τής έρωτικης επιθυμίας είναι δυνατόν ν' άποκαλυφθεί και ν' άναγνωρισθεϊ³⁶. Έξ άλλου, κατά τρόπο άρκετά περιέργο, ό Freud επικαλεϊται τόν άριστοφανικό μύθο για νά περιγράψει ένα θέμα βιολογικό πού συνδέεται με τή θεωρία τής όρμης για θάνατο (Todestrieb)³⁷.

Όπωςδήποτε, ή άξία τού λόγου τού Άριστοφάνη συνίσταται στό ότι, μ' έναν μύθο πού έμφανίζεται ώς προϊόν έξαλλης φαντασίας, έν σχέσει με τούς προηγούμενους λόγους, άποκαλύπτεται ένα μέρος τής αλήθειας τού έρωτα. άφού, όσο πιο φανερά παράλογη είναι μιá ψευδαισθησία, τόσο λιγότερο κινδυνεύει νά θεωρηθεϊ αλήθινή· και είναι τόσο πιο σοβαρή όσο φαίνεται πιο λογική: ό Πausanias λ.χ. με τήν ψευδοθητικολογία του, βρίσκεται πιο μακριά από τήν αλήθεια άπ' όσο ό Έρuxίμαχος με τήν έρωτική βιοκοσμολογία του· και αυτός πάλι είναι πιο αυθαίρετος άπ' όσο ό Άριστοφάνης³⁸ με τήν φανταστική άνθρωπολογία του. Ό Άριστοφάνης φαίνεται ν' άναζητά τήν αίτία τής έρωτικης ζωής όχι στήν ύγιή ή στήν άρρωστη σωματική κατάσταση, αλλά στό ότι ή ίδια ή φύση τής ψυχοσωματικής άνθρώπινης πραγματικότητας είναι «άρρωστη». Η βαθύτερη άρα έννοια τών λεγομένων τού Άριστοφάνη είναι ότι δέν ύπάρχουν μόνον άρρωστοι, νοσηροί άνθρωποι κοντά σέ άνθρώπους ύγιεις, κανονικούς, αλλά ότι ή ίδια ή άνθρώπινη φύση είναι νοσηρά άρρωστη και ταραγμένη³⁹.

Στόν μύθο τού Άριστοφάνη ή έρωτική προϊστορία έμφανίζει χαρακτηριστικά άρκετά άκριβή, πού νά επιτρέπουν ν' άναγνωρίσει κανείς σ' αυτά κάτι άπό τά δημιουργήματα τής παιδικής φαντασίας. Οι φαντασιώσεις πού δημιουργούνται άργότερα στήν άνθρώπινη συνείδηση για τήν παιδική ήλικία βρίσκουν συχνά ένα σημείο άφετηρίας στά άσήμαντα πραγματικά περιστατικά τής προσωπικής αυτής προϊστορίας, πού έχουν πέσει στή λησμονιά⁴⁰. Στόν ίδιο άριστοφανικό μύθο ό σύνδεσμος μεταξύ έρωτα και άνάμνησης έμφανίζεται πολύ στενός, και ή σημασία πού, άπό τήν άποψη αυτή, άποδίδεται στήν άνά-

36. Πβ. Y. BRÉS. Η ψυχαναλυτική έρμηνεία τών φιλοσόφων: Πλάτων, σ. 51: «Ό Ήφαιστος παιζει έδώ πολύ περισσότερο άπό τόν Σωκράτη τόν ρόλο τού ψυχαναλυτού».

37. Πβ. S. FREUD. *Jenseits des Lustprinzips. G.W.*, τ. XIII, σ. 63: «...daß die lebende Substanz bei ihrer Belebung in kleine Partikel zerrissen wurde, die seither durch die Sexualtriebe ihre Wiedervereinigung anstreben?». Πβ. P. RICŒUR. *De l'interprétation. Essai sur Freud*, σ. 300· πβ. και H. MARCUSE. *Eros et Civilisation*, Paris, Éditions de Minuit, 1963, σσ. 123 κ.έξ. και E. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ. Έρωσ και θάνατος, *Μελέτη θανάτου*, 2ον Διεθνές Συμπόσιον Φιλοσοφίας, Έλευθέρα Σχολή Φιλοσοφίας «Ό Πλήθων», 2, Άθήναι, 1977, σ. 181: «Περισσότερο άπό όσο όδηγεί στόν θάνατο, ό Έρωσ είναι θάνατος».

38. Ό κωμικός Άριστοφάνης έμφανίζεται έδώ τραγικός, Πβ. και G. KRÜGER. *δ.π.*, σ. 130: «die Komödie des Aristophanes hat die paradoxe Eigenschaft, tragisch zu sein».

39. G. KRÜGER. *δ.π.*, σ.123. Περí τής ταραχής κατά Πλάτωνα, γενικότερα, πβ. E. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ. Μουσική κίνησις και ψυχολογία έν τοίς έσχάτοις πλατωνικοίς διαλόγοις, *Άθηνά*, 63, 1960, σσ. 194-208.

40. S. FREUD. Eine Kindheitserinnerung des Leonardo da Vinci, *G.W.*, τ. VIII, σ. 151, σημ. I.

μνηση είναι καίρια. Είδοντας στη συνείδηση, ο έρωσ συγκινείται από την ανάμνηση· μ' αυτήν διαμαρτύρεται ενάντια στην τάξη της απάρνησης, και χρησιμοποιεί την μνήμη στην προσπάθειά του να νικήσει τον χρόνο⁴¹.

Για τον Πλάτωνα λοιπόν, όπως και για τον Freud, η έρωτική φαντασία επιτρέπει την ανάμνηση διαφόρων στερήσεων· έτσι ο έρωτευμένος έχει πάντοτε την έντύπωση ότι, με την απόκτηση εκείνου που αγαπά, γίνεται ικανός να ξεναβρεί μια κατάσταση, που του ήταν οικεία κατά την παιδική του ηλικία.

Με τον άριστοφανικό λόγο επιχειρείται μια άπομύθωση του έρωτα⁴². Έτσι ο Πλάτων φαίνεται να θέλει να εκθέσει την αντίληψη του για τον έρωτα, ή όποια συνίσταται ακριβώς στην υιοθέτηση της άποψης που αναφέρεται στον διασκορπισμό μιας τελευταίας ψευδαισθησίας, και στην αποκάλυψη μιάς πιο πιθανής θέασης μιάς αλήθειας.

Γενικά, δεν είναι δυνατόν να ισχυριστεί κανείς ότι ολόκληρος ο μύθος του Άριστοφάνη είναι φροϋδικός «πρό του γράμματος». Όστόσο, ακριβώς ή έρμηνεία, ή «ανάγνωση» του άριστοφανικού μύθου του Συμποσίου κάτω από πρίσμα φροϋδικό είναι περισσότερο από διαφωτιστική⁴³.

41. H. MARCUSE. *δ.π.*, σσ. 209 κ. έξ.: «Mais dans la mesure où le temps conserve son pouvoir sur Eros, le bonheur appartient essentiellement au passé... Le temps perd son pouvoir quand le souvenir rachète le passé». Πβ. Ε. ΜΟΥΤΣΟΠΟΥΛΟΥ. Έρωσ και θάνατος, *Μελέτη θανάτου*, σ. 181: «Καθ' ό μέτρον ή χρονικότης έχει ισχύν επάνω στον έρωτα ή εϋδαιμονία είναι ουσιαστικά κάτι από τό παρελθόν, και μόνον όταν ή ανάμνηση ενεργεί την εξαγορά του παρελθόντος ή χρονικότης χάνει την ισχύν της αυτή». Πβ. επίσης G. KRÜGER. *δ.π.*, σσ. 171-172: «...diese Macht von der Gegenmacht der Zeit ausdrücklich rettet (σ. 172)».

42. Η ιδέα λ.χ. της απόμησης του ανθρώπου από τον ίδιο του τον εαυτό εμφανίζεται ώς μιά από τις στιγμές της έρωτικής ψευδαισθησίας. Πβ. *Συμπόσιον*, 191 d: «Έκαστος ούν ήμών έστιν άνθρωπου σύμβολον. άτε τετμημένος ώσπερ αί ψήτται, έξ ενός δύο ζητεί δή άεί τό αυτού έκαστος σύμβολον».

43. Πβ. Υ. BRIS. Η ψυχαναλυτική έρμηνεία τών φιλοσόφων: Πλάτων. σ. 3.